

В.Ф. Стадии совершения преступления. М., 1982. 4. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. К., 1891. 5. Якушин В.А. Ошибка и её уголовно-правовое значение. Казань: КГУ, 1988. 6. Диденко В.П. Уголовный Кодекс Украины. Комментарий. К., 1998.

Надійшла до редколегії 15.09.99

І.В. Підкуркова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Останнім часом можна спостерігати пошквалювання інтересу до питань правосвідомості. Це не випадково. В період трансформаційних змін і перетворень в українському суспільстві відбувається зрушення парадигм суспільного життя і громадської свідомості. Це стосується всіх сфер життєдіяльності суспільства, в тому числі і правової. У світлі реформи в галузі права потребує зміни і отримана нами від тоталітарного режиму деформація правової свідомості у вигляді правового інфантилізму і правового негативізму, що майже завжди є безпосередньою причиною правопорушень.

Свідомість здатна корегувати соціальну поведінку (відповідно, права свідомість - правову поведінку). Тому правосвідомості належить особлива роль у трансформації правової сфери. Неможливо встановити причини і механізм реалізації чи, навпаки, нереалізації правових норм, розкрити основні напрямки впливу людської діяльності, а також різних явищ і процесів на правотворчість без з'ясування масштабів і характеру впливу права на поведінку людини, на формування її настанов, цінностей, стереотипів, без розкриття змісту правової свідомості.

Молодь є найбільш активною рушійною силою соціальних перетворень, що проходять у нашій країні. Саме молодь буде втілювати в життя правові реформи, що розпочинаються зараз. Від участі молодих залежить майбутнє нашої держави. Тому вивчення правосвідомості цієї категорії населення заслуговує на особливу увагу.

Під правосвідомістю розуміють особливу форму суспільної свідомості, що являє собою сукупність поглядів про чинні та бажані правові норми, про законне і незаконне, про права і обов'язки, про правомірність чи неправомірність тієї чи іншої поведінки [1, с.207].

Правосвідомість - дуже складне і багатогранне явище. У зв'язку з цим при розгляді питання про структуру правосвідомості в науковій літературі існують різні підходи. Вони відображені зокрема у роботах І.Є.Фербера, В.О.Чефранова та ін.

В залежності від способу відображення правових явищ в структурі правосвідомості виділяють пізнавальну частину (знання, уявлення, оцінки) і соціально-психологічну (почуття, настрої, настанови). З точки зору глиби-

ни відображення розрізняють повсякденну і теоретичну правосвідомість. За широтою розповсюдження різних видів відображення правосвідомість характеризується як масова (що поділяється великими спільнотами), спеціалізована (притаманна людям різних професій) і локальна (обумовлена місцевими особливостями). Залежно від суб'єкта, конкретного носія, буває правосвідомість суспільства, групи, індивіда.

Реальний стан правосвідомості населення являє собою результат взаємодії двох тенденцій:

- узагальнення правових поглядів, оцінок, що існують в групах;
- розбіжності правових поглядів і уявлень, що складаються в різних соціальних групах і відрізняють одну від одної.

Стан правосвідомості характеризується статично і динамічно. У першому випадку це - знання, ідеї, уявлення про право, а також його оцінка. Динамічна сторона розкриває напрямок, настанову групи, особистості на ту чи іншу поведінку. Одна і та ж за змістом, типом, але різна за настроєм і емоційним напрямком правосвідомість здійснює неодинаковий вплив на діяльність людей.

Звідси, особливість правосвідомості соціальної групи визначається перевагою в ній сукупності ідей, уявлень, почуттів, настанов в той чи інший момент часу.

Молодь як соціальна категорія, як велика соціальна група також має свої особливості. Основним змістом розвитку особистості молодого людини є перехід від фізіологічної до соціальної зрілості, пошук свого місця в суспільстві, формування поглядів, навичок поведінки, соціальних зв'язків. В той же час їй притаманні відносна нестабільність соціального стану, рухливість життєвих настанов, відсутність достатньо вибіркового ставлення до джерел інформації. Засвоєння моральних і правових поглядів у молоді тісно пов'язане з почуттями, емоціями, настроєм, з природними і духовними потребами. Молода людина зазвичай легко приймає і робить своїми ті моральні і правові цінності, що відповідають їй потребам, викликають почуття задоволення чи приглушують почуття незадоволеності [1, с.209-210].

Проведене за участю автора соціологічне дослідження правосвідомості неповнолітніх підтверджує викладене вище і дозволяє говорити про певні особливості цієї соціальної групи¹.

Проаналізуємо результати дослідження за трьома основними напрямками:

- обсяг і зміст правових знань;
- характер відношення до різних правових явищ;
- соціально-правова активність.

---

¹ Дослідження здійснювалось серед учнів старших класів школи №10 м. Харкова в 1996 році лабораторією конкретно-соціологічних досліджень кафедри соціології і політології Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого.

Під час аналізу результатів дослідження виявилось, що старшокласники мають дуже незначний обсяг правових знань. На питання про те, що передбачається законом за протиправні дії, у запропонованих моделях ситуацій, 35-45% респондентів відповіли, що не знають. Ті ж, хто визначився з кваліфікацією зробленого, нечасто розуміють всю глибину певних проступків, керуючись перш за все не знанням закону, а своїми особистими думками. Так, наприклад, в оцінці протиправних дій респонденти вибирають варіанти: зробив погано, був неправий. Це, в свою чергу, дозволяє висунути припущення про те, що такі знання мають низький ступінь стійкості, тому що базуються на припущеннях і здатні змінюватись в залежності від настрою, впливу оточення, особистого досвіду.

Отже, оцінюючи обсяг і зміст правових знань неповнолітніх (які є представниками такої соціальної категорії як молодь), можна зробити висновки про: 1) незначний обсяг їх правових знань; 2) невисокий ступінь розуміння глибини правових явищ; 3) невелику стійкість, вірогідну рухливість правових знань.

Серед питань, що висвітлюють характер відношення до різних правових явищ, в анкеті були такі, що освітлюють причини дотримання і причини порушення існуючих законів. У першому випадку більшість респондентів (35%) гадають, що основна причина дотримання законів - страх покарання. Тільки 3% відповіли, що вважають закони справедливими. Через імовірну думку «інших» (людей) можна зафіксувати думку самого респондента. Звідси виходить, що молодь, в основному, вважає існуючі закони несправедливими? Від здійснення протиправних дій їх утримує тільки страх покарання? У чому причина таких міркувань? Адже, як ми зазначили раніше, тут не спостерігається знання законів в повному обсязі і передбачається (самими ж респондентами) «м'яка» форма санкцій. Найбільш вірогідною причиною може бути несистематичність правових знань, що черпаються з засобів масової інформації (в основному, телебачення і радіо), а також з розмов з оточенням.

Серед причин порушення законів більшість (68%) знаходить виправдання в складності нашого життя, коли важко діяти в рамках закону. Меншість (2%) такими причинами називає надію на відсутність покарання, пасивність до неблагодійного впливу оточення тощо.

Щодо соціально-правової активності певної групи (в даному випадку - молоді), то тут мають на увазі її настанови на здійснення якихось дій у сфері права. Це орієнтація на правові цінності, тобто певні види поведінки, які виступають як засоби досягнення цілей груп, індивідів.

Як уже було зазначено, в ході дослідження моделювались чотири можливі правові ситуації. Респондентам було запропоновано оцінити їх таким чином: 1) особисто; 2) з позицій закону; 3) з точки зору найближчого оточення (батьки, друзі). З'ясувалось, що особиста думка, в основному, співпа-

дала з вірогідною думкою батьків. Думка друзів трохи відрізнялась. Така ситуація може бути прокоментована двоюко: 1) виявився сильний авторитет батьків і бажання наслідувати їм або 2) особиста думка була завуальована під «відповіді» друзів, в той час як прагнули виглядати «як належить». Отже, можна відзначити вплив найближчого оточення на формування настанов і ціннісних орієнтацій у праві.

Результати дослідження також показали, що у респондентів в основному переважає спрямованість на правомірну поведінку, але такий її тип, як маргінальна поведінка. Цей тип характеризується переважанням мотивів страху перед відповідальністю, особистих розрахунків, страхом осуду з боку оточення. Вона (поведінка) притаманна індивідам і групам, що займають граничне становище (в даному випадку - фізіологічні особливості перехідного періоду, несформованість правових поглядів, рухливість життєвих настанов), яке має схильність до здійснення протиправних дій.

Отже, правосвідомість молоді має ряд характерних особливостей. Перш за все, свідомість цієї групи має суттєві прогалини. Молодь дуже мало замислюється над правовими питаннями, дуже погано уявляє собі зміст діючого права для того, щоб мати більш чи менш сформульовані правові вимоги чи своє самостійне ставлення до права. Разом з тим у неї спостерігається нерозуміння деяких положень закону.

По-друге, уявлення молодих людей про правомірне і протиправне базується не стільки на знаннях загальних положень закону, його принципів, скільки на відомих нормах моралі. Джерелом правових уявлень є особиста правова практика, а також досвід оточення.

По-третє, у даному віковому періоді для молодих людей майже не існує різниці між нормами моралі і нормами права. Відповідальність перед державою отожднюється з відповідальністю перед батьками, оточенням за здійснення аморальних дій.

Все вищевказане дозволяє говорити про необхідність формування правосвідомості молоді. На цей процес впливає сукупність взаємодіючих чинників, серед яких важлива роль належить правовому вихованню. Правове виховання - функція суспільства, що спрямована на підвищення рівня юридичної культури населення з метою розвитку його соціально-правової активності, забезпечення виконання вимог права [4, с.108].

Призначенням правового виховання молоді як основного засобу формування правосвідомості у вибраному напрямку є: 1) залучення до юридичної культури, привнесення певного обсягу правових знань; 2) підвищення почуття відповідальності (перед законом, оточенням); 3) профілактика правопорушень.

Правове виховання повинно здійснюватись за допомогою правової освіти, яка виступає в двох основних формах:

- 1) викладання права в системі освіти - школах, технікумах, вузах;

2) правова пропаганда, що здійснюється в основному через засоби масової інформації.

Завданням правового виховання молоді є не тільки те, щоб поповнити обсяг правових знань, а й те, щоб викликати в молодих людей почуття поваги до законів, добитися розуміння суспільної необхідності їх дотримання.

Список літератури:

1. Яхонтов В.А. Социологическое изучение правосознания молодежи/ Проблемы социологии права. Вильнюс, 1970. 2. Моралева К.А., Могилевский Р.С., Орехов В.В., Перфильев А.Т., Суслов Ю.А. Социальное планирование и проблемы правового воспитания // Человек и общество: Ученые записки. Вып.12. Л., 1973.

Надійшла до редколегії 16.03.99